

ՌԹԻ. 1871 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ. — ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ԳԱՂՂԻԱ Ի 1871 — ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը.

Համառօտ զինադադարը լմնալով երկու կողմանք սկսան դարձնալ աւելի կատաղութեամբ մէկզմէկ գնդակոծել. ալ առջնուն ուրիշ գթութեան արգելք մը չկար. նէօյլի աւերակ էր և ա. նոր բնակիչքն Բարիզ փախած էին. ռմբաց ասպարէզը բաց էր:

Վէռսայլցիք բոլոր իրենց հարուածոց ուժը իսի և վանլ բերդերուն վրայ կե. դրոնացուցին, որ անոնց տիրելով չըջա. պատին հետ կռուելու միջոց ստանան:

Ջիսի տասնըհինգ օր շարունակ զարնելով՝ վերջապէս անանկ ըրին որ ալ մէջը դիմանալու կարելի չէր: Առաւօտ մը յանկարծ բերդին հրամանատարը աներևոյթ կ'ըլլայ. ազգային պահա. նորդք անառաջնորդ մնացած, խորհուրդ կ'ընեն որ բերդը պարպեն ու քաշուին. զուր տեղ սպաններէն ոմանք մէջ նետուելով կը ջանան պահանորդ. ները խրախուսելու որ յարատեն. ոչ որ անոնց խրախուսանաց կամ հրա.

մաններուն մօտիկ կ'ընէ, և վերջապէս բերդապահ պահանորդք թնդանօթնե. րը գամելով, դռները կը բանան ու դէպ 'ի Բարիզ ճամբայ կ'իյնան:

Վէռսայլցիք որ հեռուանց անոնց քաշուիլը կը դիտէին և բերդին իսկ մօտ էին, ամենեին փորձ մը չըրին անոր տիրելու. ինչո՞ւ. չի գիտցուիր:

Լուրը շուտ մը քաղաքը կը տարա. ծուի, ու մեծ շիտթութիւն կը պատ. ճառէ.

- Առնուեցաւ:
- Չառնուեցաւ:
- Մէժի թողեր է:
- Էօտ նորէն տիրեր է բերդին:

Առաւօտունէ 'ի վեր բոլորովին մէկ մէկու հակառակ խօսքեր կը լսեմ, կ'ըսէ ականատեսը: Իսի բերդը վէռ. սայլցուոց ձեռքը ինկեր է թէ չէ: Յու. սալով թէ կռուին տեղւոյն մօտենալով ստուգադոյն կերպով տեղեկանամ, իսի

դուռը գնացի: Հիմա անկէ ետ կը դառնամ առանց բան մը դիտնալու:

« Այն կողմէն քիչ մարդ կար. մէկ քանի պահանորդք գետնափոր պատրաստարանաց ներքեւ ապաւինած, և մէկ քանի կանայք որ իրենց տղոց կամ էրկանց դարձին կը սպասէին: Հրետք կատաղաբար կը թնդային. քառորդուան մը միջոցին մէջ հինգ ուսմբք սուլելով գլխուս վրայէն անցան:

« Կէսօրուան դէմ շարժական կամուրջը ինչեցուցին և վաթսուն զինուորի չափ տեսայ, որ փոշոտած, տխուր ու խոնջ քաղաքը մտան, առջնուն երկու ձիու վրայ հեծած սպայք ունենալով: « Հասարակապետութե վրէժ խնդիր » խումբէն էին:

— Ուսկից կու գաք, հարցուցի անոնց:

— Պատնէշներէն: Չորս հարիւր հոգի էինք. ահա այսչափ մնացեր ենք:

Սակայն երբ անոնց հարցուցի. « Իսի բերդը առնուեցա՞ւ », պատասխան մը չտուին: Անոնց ետէն չորս հոգի կը քալէին պատգարակի մը մէջ զիակ մը վերցնելով: Այդ տխուր ուղեկցաց ետեւէն երթալով Բարիզ դարձայ: Մերթընդ մերթ պատգարակը վերցնողք, մեռելը գետինը դնելով զինեման մը խանութը կը մտնէին զինի խմելու: Այսպիսի միջոցի մը ատեն համարձակելով, մինչդեռ պատգարակը առանձին թողած՝ մարդիկը զինետունը կը գտնուէին, մօտեցայ ու վրան ձգած վերարկուն մէկ դի ըրի. մեռնողը երիտասարդ մէկ մըն էր, գրեթէ տղայ. վէրքը չէր տեսնուեր, սակայն շապիկը վրդին վրայ կարմիր էր: Երբ կրողք երրորդ անգամ վերցնելու եկան՝ ալ զինով էին: Դժուարաւ այն տխուր բեռը վերուցին և յողգողք քայլով ճամբանին շարունակեցին: Փողոց մը խոտորելով յանկարծ զիակը վար ինկաւ. մէկէն վերուցած ժամանակնին վազեցի: Գինովներէն մէկը արցունք թափելով, « Խեղճ եղբայրս, կ'ըսէր »:

Իսի բերդին թողուելուն լուրը իբր առիթ ծառայեց վիճակին որ զԳլխուղէ

պատերազմի խնամակալն իշխանութենէ ձգէ, և անմիջապէս ի Մազաս բանտարդել ընէ: Անոր տեղը իբր պատերազմի խնամակալ զՌոսէլ հաղարապետն որոշեց, որ անմիջապէս գունդ ժողովեց ու զրկեց դէպ իսի, ապսպրելով որ ամենայն ջանք ընեն նորէն բերդին տիրելու: Դաշնակից պահանջողք արիաբար հրամանը կատարելու փութացին և յաջողեցան նորէն բերդը մտնելու: Շուտ մը կրցածնուն պէս աւերակները դարմանեցին, թնդանօթները տեղը դրին, և սկսան զՎէռասյլցիս նորէն գնդակոծել: Բայց իսի այս երկրորդ զիմակալութիւնը շատ երկայն չքշեց: Վէռասյլցիք բռնն ու միակողմութենէ մը ետքը բռնադատեցին զդաշնակիցս բերդը բոլորովին թողու, և անմիջապէս ճարտարապետութե մարդիկ բերդը մտնելով, բոլոր ականներն առանձնացուցին և ամենայն վտանգ անյայտ ըրին: Անկէ ետեւ Վէռասյլցի զորքը բերդը մտաւ և մեծ դրանը վրայ եռագոյն ազգային դրօշ տնկեց:

Ռոսէլ պատերազմի խնամակալ ընտրուելով քան զԳլխուղէ բաղդաւոր չեղաւ. իսիին անկումէն ետքը Մուլէն Սաքէի յանկարծական յարձակումը դիպաւ, և անով Ռոսէլին դժբաղդութիւնն ալ սկսաւ: Ահաւասիկ ինչպէս մեր ականատեսն այս դէպքը կը պատմէ, իր դռնապանին բերնէն լսելով:

« — Երեւակայէ, պարոն, որ գնդապետին հետ թուղթ կը խաղայի, և իրիկուան ժամը տասնութէկ անցած ըլլալով, ալ յետին խաղ մը խաղալու վրայ էի, երբ անանկ ձայն մը լսեցի, որ զօրաց գունդի մը քալելուն կը նմանէր: Չորս կողմն նայեցայ որ տեսնեմ թէ ուրիշներն ալ լսեցին. ամենքը պառկած էին, և բոլորչի տնկուած պզտի վրաններուն առջև կօշկաց կըր դիմ միայն կը տեսնուէր: Գնդապետն ըսաւ ինծի.

— Վիլթիւիֆ ճամբէն եկող զիշերապահք են:

— Ահ, այս ըսի, պատնէշէն:

Եւ անհոգ պառկեցայ: Եւ յիրաւի

անհանգիստ ըլլալու առիթ չկար: Մուլէն Սաքէն բոլոր այն դաշտավայրին կը տիրէ որ վիզուիէն ցճուաղի լը Ռուա կը ձգի և վիլթիւֆէն ցՍէն. անկարելի էր որ մարդ մը ամրոցին մօտենայ և պահակերը չտեսնայ զինքը: Այսպէս քիչ մը ատեն կար որ պառկեր էի, երբ այս խօսակցութենէն արթնցայ.

— Կաց այդր: Ո՞ր իցէ:

— Գիշերապահ:

— Տասնապետ, եկուր տես գիշերապահքն:

— Աղէկ, ըսի ես ինծի, ահա բարեկամս կու գան մեզի այցելութիւն ընելու. անտարակոյս գինի խմելու ենք:

Եւ ելայ որ ընկերներնուս բարի իրիկուն մաղթեմ: Գնդապետն անձամբ գնացեր էր խումբը ստուգելու:

— Յառաջ, ի՞բան պատուիրին կանչեց:

Գիշերապահաց գլխաւորը յառաջ դալով պատասխանեց.

— Վրէժխնդիրք:

— Նայէ, ըսի մտքովս, ինչո՞ւ համար այդպէս բարձր ձայնով կը խօսի պատուիրեալ ձայնը կանչելով:

Դեռ ևս խօսքս չէի լսնցուցած երբ երեք մարդիկ գնդապետին վրայ յարձրկելով գետինը կործանեցին: Մի և նոյն ատեն երկու թէ երեք հարիւր ազգային պահանորդը բանակետղին մէջ յարձրկեցան. զթնդանօթաձիգս, որ հրետից քովը պառկած կը խորդային, սպաննեցին, և կրակ սկսան թափել այն վըրաններուն վրայ ուր մեր ընկերները քուն կ'ըլլային: Ոստիկանութեան անզգամ զինուորներ էին որ ազգային պահանորդի տարազը հագած էին: Ապշութիւն. կը հասկընաս որ անանկ ժամանակ, ամեն մարդ ինքզինքը կը հոգայ և մեծ ճամբան ալ ամենուն կը ծառայէ: Մեծ ճամբան որ կ'ըսեմ, խօսելու կերպ մըն է: Փորու վրայ իյնալով փոսին մէջ գլորեցայ: Վախ չկար որ այն հրացանից շառաչմանը մէջէն վար իյնալուս ձայնը լսուի: Կրցածիս պէս աղէկ գէշ տեսակ մը փոսի մէջ պահուրտեցայ, որ անտարակոյս ուռմ

բէ մը փորուած էր: Երակին մէջէն բան մը տեսնալ չէի կրնար, սակայն շատ աղէկ կը լսէի. շաքոյին շարունակեալ շառաչը, և սիրտ կեղեքելու աղաղակներն. նաև լըսուանց ճօնչը և անուոց հոլովումը կը լսէի. մեր թնդանօթներն էին որ այդ գողերը կը կրէին: Յետոյ ալ ուրիշ բան չսեցի բայց եթէ վերաւորելոց հեծեծանաց ձայները, ու համարձակելով վեր ելայ: Ա՛հ պարոն. ես էի միայն որ ոտքի վրայ կենալու կարող էի. վէռսայլքի՞ր բոլոր անոնք որ չէին փախած կամ վիրաւորած չէին, հետերնին առին տարին. և հեռուանց վիզուի ուղղութեամբ այն ելուզակաց խումբը կը տեսնուէր, որ աճապարելով ետ դարձող գողերու նման վախով կը փախչէին »:

— Չես գիտեր, տեղակալ, հարցուցի դռնապանիս, ինչպէս խմացեր էին վէռսայլքը պատուիրեալ խօսքը:

— Ոչ. միայն հրամանատարն որ աղէկ մարդ մըն է, բայց այս պակսութիւնն ունի որ քիթը կարմիր տեսնալ կ'ուզէ...

— Կարմիր:

— Է՛հ, այո՛. գաւաթ մը զինի մէջ:

— Ա՛հ. աղէկ, կը հասկընամ:

— Շատ աղէկ. հրամանատարը նոյն իրիկունը Օուէանի ճամբան գնացեր էր. այն կողմէն գինետունը չեն պակսիր...

— Կ'ենթադրես ուրեմն որ գինովցած ըլլալով, խօսքը մատնելի մը զուրցեր է:

— Ատոր հակառակիլ երդուըննալ չեմ կրնար. բայց ստոյգն այս է որ մատնուեցանք »:

Այս անակնկալ դէպքով Ռոսէլին համբաւն ալ ինկաւ, և իր հակառակորդը սկսան իրեն դէմ գրգռութիւններ հանել: Ինքը վտանգը զգալով, աճապարեց ու հրաժեշտը տուաւ: Անոր վրայ Տըլէզիւղ անցաւ իբր խնամակալ պատերազմի:

Քանի մը օրէ ետքը նաև վանլ բերգն ալ անընդհատ գնդակոծուելով բռնադատուեցաւ կրակը լռեցնելու: Դաշնակիցք անկէց քաշուելով անմիջապէս վէռսայլքի մօտն ու տիրեցին:

Այնուհետև քաղքին պարսպին մեծ միջոց մը վէճասայցւոց հարուածներուն առջին պարզեցան: Մաք Մաոն անմիջապէս յատակագիծը դնելով, սկսաւ պարիսպը ռմբակոծել, ջանալով խրամ բանալ, որ քաղքին ներսը յարձըլի:

Բայց շատ արիւնհեղութիւն կը սպառնացուէր. որովհետև ապստամբը յետին յուսահատութեան մէջ ինկած, լքանելու տեղ ամենայն պատրաստութիւն կը տեսնային որ իրենց պարտութիւնը ծանր նստեցունեն յաղթողաց: Ողջոյն Բարիզ պատնիշաց դաշտ մըն էր: Ամենայն սատակիչ միջոց պատրաստեր էին որ յաղթողաց մուտքը դժուարացնեն: Կանայք մասնաւորապէս մեծ կատաղութեամբ կը կռուէին. տեսակ տեսակ այրելի նիւթեր պատրաստած էին զօրաց վրայ նետելու: Բոլոր ճամբաները ականներով ամրացուցած էին: Տրուած նշանին մէկէն այն ականներուն կրակ տալու էին. և այն սատակիչ միջոցներուն բռնութիւնը, մարդ և շէնք և ողջոյն թաղք օդ ելլելու էին, աւերակաց կոյտերուն տակ յառաջագոյն յաղթականները թաղելով: Միով բանիւ ապստամբաց կատաղութիւնը կը սպառնար ողջոյն մեծաշէն քաղաքը աւերակաց կոյտ մը ընելու: Վտանգը մեծ էր և մեծ զգուշութեան պէտք ունէին յաղթականը. և միայն իմաստուն առաջնորդութեան մը երազութիւնն էր, որ խռովչաց բարբարոս դիտաւորութիւնը կրնար դերև հանել:

ՍՊԱՆԻԱՅԻՔ

ԻՐԵՆՑ ԲԱՐԻԶ ԵՒ ՍԶԳԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Տես երես 303:) — Շարունակութիւն և վերջ:

Անտալուսիացւոց գալով, վրանին սաստիկ սնափառութիւն մը կը տեսնուի, որ զգալի կ'ըլլայ մաս մը իրենց առ զարդարանս ունեցած հակամիտութեամբն, մաս մ'ալ գեղեցիկ զգեստուց ետևէ ըլլալովսին: Յանձնապատան են խօսից և գրուածոց մէջ, որ յայտնի

կ'ըլլայ իրենց կարգէ դուրս սնապարծ և անլուր բացատրութիւններով: Ամբարտաւան արհամարհութիւն մ'ունին, ոչ միայն ընդդէմ օտարաց, այլ նոյն իսկ Սպանիոյ միւս գաւառաց ազգակցաց դէմ: Կը տեսնուի դարձեալ վրանին աննուաճելի գոռոզութիւն մը, որ իրենց գաւառին հետ կապուած պատմական փառաւոր անցից յիշատակաւ աւելի ևս սաստկացած է: Բայց այսու ամենայնիւ շատ բարեօրոտ են Անտալուսիացիք. նուրբ և եռանդուն հանճար, մտաց բնական յաջողակութիւն և ջերմ երևակայութիւն մ'ունին: Ասոնք են ահա Անտալուսիացւոյն բարուց գլխաւոր յատկութիւններն, որ զՍիբերա Մորենան և զԿուստիանան սահման ունեցող ընդարձակ գաւառին բոլոր բնակչաց վրայ կը փայլին: Մարթ է որ բարձրաստիճան անձանց վրայ կրթութեամբ տկարացած կամ բոլորովին ջնջուած ըլլայ, այս սեփականեալ յատկութեանց նուազ զօրութիւն ունեցողներէն մին կամ միւսն. բայց կան վայրկեաններ յորում նոյն իսկ կրթութիւն ունեցող անձինք չեն կրնար պատրուակել իրենց անտալուսիական բարքը: Ինչ յատկութիւն որ ըսինք Անտալուսիացւոց, նոյնը կը տեսնուի Կրանադայի բնակչաց վրայ ալ. բայց ասոնց բարուց վրայ դեռ ուրիշ այնպիսի յատկութիւններ կը նշմարուին, որ օտար են ամենին իրենց միւս գաւառակից եղբարց ունեցածէն. ուստի պէտք է այնպէս համարել որ արևելեան օտար սերունդէ մը սկիզբն առած ըլլան այն յատկութիւններն:

Օտար սերնդեան մը Կրանադայի բնակչաց վրայ ունեցած ազդեցութիւնը կը ստուգի նախ իրենց երևակայական ճոխ լեզուէն, և երկրորդ՝ բնական զօրութեամբ եղած բաներուն կարգէ դուրս հաւատ ընծայելէն. յատկութիւնը՝ որ բոլորովին սեփական են Կրանադայի բնակչաց: Առաջինը, այն է երևակայական ճոխ լեզուն, ոչ այնչափ խօսակցութեան մէջ, որչափ իրենց բանաստեղծական գրուածոց և անպատ-